

УДК 65.012.8:338.246

**АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА****Міщук Є.В., к.е.н.****Молодецька О.М., к.е.н.***KEI ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

Стаття присвячена дослідженню адміністрування процесу формування інтелектуального капіталу, що здійснюється для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств. Актуальність даної роботи посилюється теоретичною невизначеністю сутності понять: адміністрування, інтелектуальний капітал й економічна безпека. Обґрунтовано, що зміна рівня економічної безпеки залежить від рівня інтелектуального капіталу та інших чинників. Розглянуто показник визначення нестачі (запасу) інтелектуального капіталу для кожного окремого його елементу. Запропоновано оцінювати значення величини інтелектуального капіталу, який характеризуватиме собою точку, аналогічну точці беззбитковості, тобто ту оптимальну величину інтелектуального капіталу, перевищення якої не тільки викликатиме додаткові витрати, але й створюватиме загрози нормальному режиму діяльності підприємства та його економічним результатам. Показано, що погіршення економічної безпеки підприємства в абсолютному виразі доцільно визначати через питомі втрати підприємства на одиницю надлишку інтелектуального капіталу. Доведено, що існує діалектичний зв'язок понять «інтелектуального капіталу» та «економічної безпеки» підприємства, який полягає в тому, що, з однієї сторони зміна рівня економічної безпеки залежить від величини інтелектуального капіталу (надлишок якого може розцінюватися як негативний чинник), а з іншої сторони – величина інтелектуального капіталу повинна формуватися з урахуванням досягнутого рівня економічної безпеки. Запропонований підхід дозволяє інтегрувати показник величини інтелектуального капіталу в алгоритм розрахунку комплексного показника економічної безпеки і більш коректно оцінювати економічні результати підприємства.

Ключові слова: адміністрування, вплив, інтелектуальний капітал, економічні результати, економічна безпека

© Міщук Є.В., к.е.н., Молодецька О.М., к.е.н., 2014

**ADMINISTRATION OF THE FORMATION OF INTELLECTUAL
CAPITAL IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY
SOFTWARE OF INDUSTRIAL ENTERPRISE**

Mishchuk Y.V., PhD in Economics
Molodetska O.M., PhD in Economics
Krivorozhsky National University

The article is devoted to the administrative process of the formation of intellectual capital, which is to ensure the economic security of the industrial enterprises. The relevance of this work is intensifying theoretical uncertainty essence of the concepts of: administration, intellectual capital and economic security. It is substantiated that the change in the level of economic security depends on the level of intellectual capital and other factors. The indicator definition of the defect (stock) of the intellectual capital for each of its element has been considered. The value of intellectual capital, which will characterize the point similar to breakeven, that is, the optimal value of intellectual capital, the excess of which not only will cause additional expense, but may pose threats to the normal activity of the enterprise and its economic results has been identified. It has been shown that the deterioration of the economic security of the enterprise in absolute terms, it is appropriate to define through specific losses of enterprises per unit surplus of intellectual capital. It has been proved that there is a dialectical relationship of the concepts of «intellectual capital» and «economic safety of the enterprise, which is that, on the one hand the change in the level of economic security depends on the value of intellectual capital (the excess of which can be regarded as a negative factor), and on the other hand - the value of intellectual capital should be formed taking into account the achieved level of economic security. Proposed approach allows to integrate indicator of the intellectual capital in the algorithm of calculation of the integrated indicator of economic security and more correct to estimate the economic results of the enterprise.

Key words: administration, the impact of intellectual capital, economic performance, economic security

Актуальність проблеми. Сучасні умови господарювання вітчизняних промислових підприємств, що характеризуються різними проявами загроз їх діяльності: непередбачуваною кон'юнктурою ринку, посиленням конкурентної боротьби, загрозою кризових явищ та рейдерських атак тощо зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до управління економічною безпекою цих підприємств. Водночас додаткового дослідження потребує зв'язок між рівнем економічної безпеки та рівнем інтелектуального капіталу, оскільки, по-перше, величина останнього беззаперечно впливає на досягнутий рівень економічних результатів

підприємства, а по-друге, сама дефініція поняття «інтелектуальний капітал» є дискусійною.

Разом з цим, управління інтелектуальним капіталом з метою досягнення бажаного рівня економічної безпеки повинне здійснюватися менеджерами самої високої ланки управління – адміністративними менеджерами. Зазначене, у свою чергу, зумовлює необхідність у зосередженні уваги на результатах теоретичних та практичних досліджень з адміністративного менеджменту.

Отже, у зв'язку з вищенаведеним, а також ураховуючи теоретичну невизначеність сутності понять: адміністрування, інтелектуальний капітал й економічна безпека дана робота є доцільною та актуальною.

Аналіз останніх наукових досліджень. З однієї сторони, проблемам вивченню економічної категорії «інтелектуальний капітал» присвятили свої праці зарубіжні та вітчизняні вчені: О. Бутнік-Сіверський, Л. Едвінсон, А.В. Кудлай, Н.С. Маркова, М. Мелоун, Г.Л. Ступнікер, А.А. Чухно та інші. З іншої сторони, теоретико-методичні аспекти економічної безпеки підприємства розглянуто в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: Л.І. Абалкіна, Г.О. Андрощука, А.В. Козаченко, І.М. Кондрата, П.П. Крайнева, О.М. Ляшенко, В.І. Мунтіяна, Є.О. Олейнікова, І.Л. Плотнікової, Н.О. Подлужної, С.Ф. Покропивного, В.П. Пономарьова, А.М. Турила, Г.А. Семенова, С.М. Шкарлета та інших.

Не заперечуючи значущість їх наукових розробок, невирішеними залишилися питання поєднання адміністрування процесу формування інтелектуального капіталу, а також взаємозв'язок між значеннями останнього та економічної безпеки.

Мета роботи полягає в дослідженні адміністрування процесу формування інтелектуального капіталу, що здійснюється для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. На основі проведеного аналізу наукової літератури, ми виокремили ті риси та характеристики адміністрування, які більш доречно застосовувати відносно нього та адаптували до даного дослідження:

1) адміністрування є невід'ємною складовою і тією вищою ланкою управління, яка, з однієї сторони, покликана створити всі необхідні умови для забезпечення належного рівня інтелектуального капіталу, який сприятиме досягненню (утриманню) бажаного рівня економічної безпеки підприємства, а з іншої – покликана підтримувати заданий рівень економічної безпеки так, щоб вартість інтелектуального капіталу не призводила до додаткових витрат [1, с.263-264];

2) адмініструванням є видом управлінської діяльності, яка спрямована на визначення досягнення та підтримку заданих параметрів функціонування структурних підрозділів підприємства, у тому числі оптимального рівня інтелектуального капіталу та економічної безпеки з використанням адміністративних ресурсів [4, с.170];

3) адміністрування є таким видом управління, який задає ритм і зумовлює ефективність впровадження й функціонування всіх процесів на підприємстві, у тому числі процесу формування інтелектуального капіталу, а також це той управлінський апарат, який через посередництво допоміжних ланок управління повинен адекватно оцінити ситуацію (поточний рівень економічної безпеки) та прийняти необхідні міри для врегулювання ситуації, що виникла [1, с.263-264].

Стосовно функцій адміністрування відмітимо, що британська школа адміністративного управління до них відносить оброблення поточних проблем, які виникають у процесі менеджерського контролю [2]; відповідно до класичної школи керівник підприємства повинен забезпечити прогнозування, організацію, розпорядження, узгодження, контроль (детальне дослідження основних функцій управління; опрацювання принципів побудови структури організації та управління працівниками) [1, с.262]. Дані підходи, на наш погляд, не суперечать, а тільки доповнюють один одного. Варто також погодитися з авторами [3; 4], які визначили ряд функцій адміністративного менеджера і які нами уточнено таким чином:

- планування, моніторинг, організування, регламентація, керівництво і контроль процесу формування необхідного рівня інтелектуального капіталу для забезпечення економічної безпеки підприємства;
- надання послуг іншим функціональним підрозділам у межах організації у процесі формування інтелектуального капіталу;
- підготовка кадрів та розвиток персоналу як головного носія інтелектуального капіталу;
- управління роботою співробітників, що працюють у різних сферах в межах підприємства для досягнення ним заданого рівня економічної безпеки;
- забезпечення правильного використання усіх ресурсів, у тому числі інтелектуального капіталу [3; 4, с.170].

Типовим адміністративним видом діяльності, якій відбувається в процесі поточної діяльності підприємства є встановлення показників діяльності, які забезпечують досягнення параметрів функціонування в

межах обраної стратегії [4, с.170]. У зв'язку з цим, під час розробки стратегії досягнення та підтримання на заданому рівні економічної безпеки підприємства насамперед установлюються параметри формування інтелектуального капіталу на основі планування в короткостроковому періоді [4, с.170].

Вважаємо, що на ефективність адміністрування вказуватиме досягнення однієї з поставлених цілей:

- підвищення рівня економічної безпеки підприємства;
- утримання економічної безпеки підприємства на заданому рівні;
- не допущення зниження рівня економічної безпеки до гранично допустимого значення.

Досягненню наведених цілей сприятиме адміністрування процесу формування інтелектуального капіталу. Як вже зазначалося, на сьогодні існує безліч підходів до тлумачення сутності інтелектуального капіталу, але багато з них сходяться у тому, що його основним носієм є кадри (працівники) підприємства.

Крім того, не слід інтелектуальний капітал прирівнювати до одного із видів економічної безпеки. Розглянемо схожі поняття, які виокремлюють у структурі економічної безпеки.

Одним із самих значимих серед блоків економічної безпеки підприємства є соціально-кадровий блок. У його структурі доцільно виокремити такі елементи: кадрову безпеку; соціальну безпеку; безпеку праці.

Кадрова безпека посідає чільне місце в економічній безпеці підприємства, так як висококваліфікований, досвідчений кадровий потенціал та їх продуктивна праця – це запорука успіху будь-якого суб'єкта господарювання. Укомплектованість підприємства кадрами необхідно оцінювати не лише за допомогою кількісних показників, але і якісних характеристик працівників. Для оцінки кадрової безпеки, нами пропонується, визначати рівень забезпеченості підприємства кадрами відповідної кваліфікації. Дефіцит кваліфікованих кадрів створює загрози для кадрової безпеки. Дана небезпечність визначається за допомогою індикаторів – показників, які характеризують забезпеченість підприємства якісним кадровим потенціалом (табл. 1).

Таблиця 1. Індикатори кадрової безпеки

№ з/п	Показники, %	Нормативні значення
1	Рівень заробітної плати до середнього по промисловості	150-200
2	Питома вага працівників до 50 років	Визначаються підприємством
3	Питома вага працівників з вищою освітою	
4	Питома вага керівників вищої кваліфікації	
5	Питома вага осіб, зарахованих до резерву керівників	
6	Питома вага керівників нижньої ланки	
7	Питома вага керівників середньої ланки	
8	Питома вага керівників вищої ланки	
9	Питома вага працівників за розрядами	

Система показників та нормативних значень, наведена в табл. 1, є прикладом та має рекомендаційний характер для оцінки кадрового забезпечення підприємства і не є уніфікованою та досконалою для всіх підприємств України, навіть для підприємств гірничо-збагачувальної галузі, оскільки не охоплює якісні характеристики всіх категорій працівників. Кожне підприємства, врахувавши свої особливості, специфіку, перспективи та плани на майбутнє повинно встановлювати свою систему індикаторів та їх нормативні значення для оцінки кадрової безпеки. Система індикаторів, наведена в табл. 1, може бути доповнена низкою показників, наприклад, питома вага працівників відповідних класів, категорій, кваліфікаційних розрядів різних професій тощо.

Разом з цим, слід зазначити, що для визначення рівня інтелектуального капіталу ряд науковців пропонують аналогічні показники: так, наприклад у роботі Н.С. Маркової в оцінці інтегрального показника інтелектуального капіталу ураховано такі складові: частка працівників, що пройшли професійне навчання, частка витрат на оплату праці в операційних витратах підприємства, частка преміальних виплат в операційних витратах підприємства, частка нематеріальних активів у сумі активів підприємства тощо [6]. Тому в процесі формування інтелектуального капіталу доцільно враховувати такі параметри, які б не повторювалися при визначенні складових економічної безпеки, оскільки в протилежному випадку отримані результати будуть некоректними. Проілюструємо це на спрощеній моделі:

$$\Delta \text{ЕБ} = f(\text{ІК}; \dots, N) \quad (1)$$

де $\Delta \text{ЕБ}$ – зміна рівня економічної безпеки, грн.;

ІК – вартість інтелектуального капіталу, грн.;

N – інші чинники.

Таким чином, з моделі (1) видно, що зміна рівня економічної безпеки залежить від рівня інтелектуального капіталу та інших чинників.

Визначившись з системою індикаторів, необхідно перейти до розрахунку фактичних значень показників та порівняти їх зі значеннями прийнятими за нормативи. Нестача (запас) інтелектуального капіталу кожної якісної ознаки, тобто його окремого елементу визначається за формулою:

$$\Delta K_i = \frac{K \times H_i}{100} - K_{\phi_i} \quad (2)$$

де ΔK_i – нестача (запас) інтелектуального капіталу, грн.;

K – загальна величина інтелектуального капіталу, яка в змозі забезпечити заданий рівень економічної безпеки, грн.;

H_i – нормативне значення величини інтелектуального капіталу;

K_{ϕ_i} – фактична вартість інтелектуального капіталу, грн.

У випадку $\Delta K_i > 0$ має місце нестача інтелектуального капіталу, при $\Delta K_i < 0$ – інтелектуального капіталу більше, ніж вимагає норматив, тобто має місце запас.

Окрім нормативного значення показників, необхідно враховувати напрямки їх позитивних змін. Наголосимо, що не завжди перевищення за норматив є бажаним запасом.

При позитивній зміні показника у сторону збільшення, виявлення нестачі інтелектуального капіталу, підприємству необхідно вжити заходи щодо його ліквідації. В протилежному випадку, коли фактичне значення перевищує нормативне, вважається що за даним елементом немає загроз для кадрової безпеки, але існує загроза для стабільного функціонування підприємства.

Ліквідація нестачі частини інтелектуального капіталу, яка пов'язана з кадрами, може бути досягнута різними способами, зокрема: навчання, перекваліфікація, переорієнтація власних кадрів суб'єкта господарювання; залучення кадрів з необхідними якісними ознаками, які працюють на інших підприємствах галузі.

Окремого дослідження потребує нормативне значення величини інтелектуального капіталу, який характеризуватиме собою точку, аналогічну точці безбитковості, тобто ту оптимальну величину інтелектуального капіталу, перевищення якої не тільки викликатиме додаткові витрати, але й створюватиме загрози нормальному режиму діяльності підприємства та його економічним результатам.

Вартість кадрової безпеки (ВКБ), при цьому може розраховуватися за формулою:

$$ВКБ = \sum \Delta K_i \times ВН_i \quad (3)$$

де $ВН_i$ – вартість навчання одного працівника для здобуття i -тої якісної ознаки.

Навчання працівників гірничо-металургійної комплексу може здійснюватися через навчально-курсові комбінати підприємств, курси підвищення кваліфікації, школи бізнесу тощо. Вартість навчання залежить від рівня навчального закладу та значимості освіти, що здобувається. Відповідно до наказів про професійне навчання кадрів гірничо-збагачувальних комбінатів, можна виділити наступні види навчання:

1. Первинна професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації робітничих кадрів, керівників та фахівців комбінату (через навчально-курсний комбінат).

2. Проведення кваліфікаційних атестацій працівників комбінату (через навчально-курсний комбінат).

3. Підготовка та підвищення кваліфікації водіїв (через навчально-курсний комбінат).

4. Підвищення кваліфікації керівних працівників, фахівців та осіб, зарахованих до резерву керівників гірничо-збагачувальних комбінатів.

Ліквідація дефіциту кадрів без перенавчання та перекваліфікації можлива лише шляхом залучення кадрів, які вже мають необхідну освіту, кваліфікацію, вміння, навички, досвід роботи, але працюють на інших підприємствах міста. Для того, щоб робітник змінив своє місце роботи, необхідно його зацікавити. Основним мотивом роботи найманих працівників є заробітна плата. Оскільки невідомо на якому підприємстві галузі потенційний працівник працює на сьогодні, нами пропонується, для його переорієнтації, запропонувати заробітну плату, яка б була на 10% вища за її максимальне значення на аналогічному робочому місці підприємств галузі відповідного регіону. Виходячи в вищесказаного, вартість кадрової безпеки, яка досягається другим способом розраховується за формулою:

$$ВКБ = \sum \Delta K_i \times ЗП_i \times 1,1 \quad (4)$$

де $ЗП_i$ - максимальне значення заробітної плати працівника i -тої якісної ознаки на підприємстві відповідної галузі регіону.

Поряд з кадровою безпекою завжди стоїть питання соціальної безпеки, оскільки соціальний захист працівників підприємств – це додатковий стимул їх праці. У певних випадках, соціальні гарантії можуть зацікавити працівника більше, ніж ріст заробітної плати, тобто заходи спрямовані на досягнення

соціальної безпеки можуть забезпечити кадрову безпеку іншим способом. Вартість соціальної безпеки визначається за формулою:

$$BCB = I_{соц} \times \left(1 - \frac{1}{(1+q)^t}\right) + Bnom_{соц} \quad (5)$$

де BCB – вартість соціальної безпеки;

$I_{соц}$ – інвестиції в соціальну сферу підприємства, направлені на соціальну безпеку;

$Bnom_{соц}$ – поточні витрати, пов'язані з досягненням соціальної безпеки.

До інвестицій та поточних витрат на забезпечення соціальної безпеки відносять: будівництво житла для працівників підприємства; придбання житла певним категоріям працівників; надання безвідсоткового кредиту на житло; будівництво чи придбання об'єктів відпочинку (санаторіїв, пансіонатів, баз відпочинку, палаців культури тощо); оплата певної вартості санаторно-курортних путівок, курсівок; витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення; додаткові виплати працівникам до професійних свят (день шахтаря, день металурга тощо).

Ще однією складовою соціально-кадрового блоку економічної безпеки є безпека праці. Вона досягається шляхом проведення профілактичних заходів з охорони праці, а також заходів щодо створення здорових та безпечних умов праці, виконання загальнодержавної, галузевих та регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, інших державних програм, спрямованих на запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Індикатором безпеки праці є величина витрат на охорону праці нормативне значення якої регламентується Законом України «Про охорону праці» та становить не менше 0,5 % від суми реалізованої продукції [5].

Ціна безпеки праці визначається аналогічно до соціальної безпеки, враховуючи тривалі інвестиції на досягнення безпеки праці та витрати поточного періоду:

$$BBPr = I_{он} \times \left(1 - \frac{1}{(1+q)^t}\right) + Bnom_{он} \quad (6)$$

де $BBPr$ – вартість безпеки праці;

$I_{он}$ – інвестиції в охорону праці, направлені на досягнення безпеки праці;

$Bnom_{он}$ – поточні витрати, пов'язані з досягненням безпеки праці.

У роботі О.В. Потьомкіної [7], на основі узагальнення ряду наукових праць [8–11] вплив інтелектуального капіталу на економічну безпеку розглядається через його функції:

1. Інформаційна: забезпечення необхідним рівнем знань та достатністю інформації надає змогу підприємству швидше та гнучкіше реагувати на зміни ринкового середовища.

2. Пізнавально-гносеологічна: генерація знань та їх адаптація до потреб підприємства розширюють можливість його розвитку.

3. Освітня: підвищення кваліфікації працівників спрямовує їх на використання творчого підходу у розробленні ідей щодо розвитку підприємства.

4. Науково-дослідна: виконання науково-дослідних робіт щодо створення інновацій безпосередньо на сприятиме підприємству займати лідируючі позиції на ринку та забезпечуватиме зростання рівня його розвитку.

5. Аксіологічна: підвищення ролі та значущості інновацій у свідомості споживачів, клієнтів та партнерів підприємства сприятиме формуванню передумов інноваційного розвитку.

6. Інше.

Величину погіршення економічної безпеки підприємства в абсолютному виразі пропонуємо визначати через питомі втрати підприємства на одиницю надлишку інтелектуального капіталу:

$$ЕБ_{t+1} = ПВБ_t \times ІК_{над_t} \quad (7)$$

де $ЕБ_{t+1}$ – величина погіршення економічної безпеки у наступному (за оцінюваним) періоді, що виникає від наявності надлишку інтелектуального капіталу у t -му періоді, грн.;

$ПВБ_t$ – питомі втрати підприємства на одиницю надлишку інтелектуального капіталу, грн./грн.;

$ІК_{над_t}$ – величина надлишку інтелектуального капіталу у періоді t , грн.

Оскільки нами планується побудувати економіко-математичну модель впливу величини інтелектуального капіталу на зміну економічної безпеки (див. формулу 1) на базі даних ряду промислових підприємств, у яких різні масштаби діяльності та різні величини інтелектуального капіталу, тому більш доцільним у такому разі використання величини питомих втрат підприємства, замість їх абсолютної величини.

Отже, забезпечення і супровіду процесу формування інтелектуального капіталу для забезпечення економічної безпеки підприємства ґрунтується на адмініструванні. До адміністрування слід віднести механізм забезпечення дотримання комплексу встановлюючи прав, положень, обмежень, процедур та

інших форм визначення дій персоналу (носія інтелектуального капіталу). При цьому адміністрування орієнтує його не на підміну діяльності конкретних лінійних і функціональних підрозділів організації, але перш за все на її оперативний супровід. Адміністрування процесу формування інтелектуального капіталу також повинно передбачати широкий спектр проявів формалізації і регламентації зв'язків і залежностей, прав і повноважень, форм і структур, порядків і правил, квот і обмежень тощо.

Висновки. Таким чином, існує діалектичний зв'язок понять «інтелектуального капіталу» та «економічної безпеки» підприємства, який полягає в тому, що, з однієї сторони зміна рівня економічної безпеки залежить від величини інтелектуального капіталу (надлишок якого може розцінюватися як негативний чинник), а з іншої сторони – величина інтелектуального капіталу повинна формуватися з урахуванням досягнутого рівня економічної безпеки. Такий підхід дозволяє інтегрувати показник величини інтелектуального капіталу в алгоритм розрахунку комплексного показника економічної безпеки.

Напрямок подальших досліджень полягає в побудові економіко-математичної моделі впливу величини інтелектуального капіталу на зміну економічної безпеки за даними підприємств гірничо-металургійного комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Смірнова І.С. Основні вектори адміністрування на етапах його становлення та розвитку / І.С. Смірнова, Н.Ю. Подольчак // Науковий вісник НЛТУ України. НУ "Львівська політехніка" – 2012. – Вип. 22.10. – С258-264.
2. Distinction between Management and Administration functions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jacobkuttyta.hubpages.com/hub/Management-and-Administration>.
3. Wise GEEK: clear answers for common questions. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wisegeek.com/what-does-an-administrative-manager-do.htm>.
4. Ромахова О.О. Напрями оцінювання системи адміністрування на підприємстві / О.О. Ромахова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля № 1(190) Ч.1 2013. – С.169-173.
5. Закон України «Про охорону праці» N 2695-XII (2695-12) від 14.10.1992р. (зі змінами та доповненнями).
6. Маркова Н.С. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. / Н.С. Маркова. Харківський національний економічний університет. Харків. –

2005. – 18 с.

7. Потьомкіна О.В. Інтелектуальний капітал у забезпеченні економічної безпеки підприємств / О.В. Потьомкіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/ekfor/2013_1/6.pdf
8. Бояринова К.О., Бацалай Т.М. Інтелектуальний капітал як інструмент інноваційного розвитку підприємства. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_4/Bacalay_409.htm.
9. Пилипчук А.А. Роль інтелектуального капіталу в забезпеченні інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [<http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=32206>]
10. Пронина И. В. Интеллектуальный капитал: сущность, структура, функции [Электронный ресурс] / И. В. Пронина // Аналитика культурологии: научный журнал. – Тамбов, 2008. – № 2 (11). – Режим доступу: <http://analiculturolog.ru/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=488>
11. Шпак Н. О. Сутність та класифікаційні ознаки інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / Н. О.Шпак Н. Б. Білоус. – Режим доступу: <http://nuwm.rv.ua/metods/asp/vd/v39ek45.doc>.